

Zur Systematisierung von Kodifikationen als Form der Ordnung ziviler Gesetzgebung

*Doz. Dr. **Blazhivska Oksana Evgenivna***

Richterin am Handelsgericht der Stadt Kiew

Der Beitrag widmet sich den Fragen, welche sich aus der Klassifizierung von Kodifikationen im Bereich der Zivilgesetzgebung ergeben. Eine Analyse der bereits bestehenden allgemein theoretischen Ansätze zur Klassifikation von Kodifikationen führt zu dem Ergebnis, das in der juristischen Literatur traditionell eine Unterteilung in allgemeine, interdisziplinäre (komplexe), innerdisziplinäre und spezielle (intradisziplinäre) Klassifizierungen vorgenommen wird. Eine solche Unterteilung richtet sich nach dem Kriterium der Tiefe und des Umfangs des normativ rechtlichen Stoffs. Die Verfasserin erläutert das Wesen einer jeden der genannten Arten der Kodifikationen.

Die Verfasserin vertritt die Auffassung, dass sich eine allgemeine Kodierungslehre nur herausbilden lasse, wenn die Kodifikationsakte in allen Hauptdisziplinen (Rechtszweigen) der Gesetzgebung betrachtet werden. Nur so lasse sich ein einheitliches, innerlich widerspruchloses System von Rechtsakten nach dem Vorbild eines „Kodexes der Kodizes“ schaffen. Eine interdisziplinäre Kodifikation vereint in diesem Sinne die normativ-rechtlichen Vorschriften mit Blick auf eine bestimmte Gesellschaftssphäre, z.B. im Hinblick auf die staatliche Verwaltung; eine disziplinäre Kodifizierung umschließt hingegen die Normen eines klar bestimmten Rechtsgebiets. Eine spezielle Kodifikation schließlich vereint Rechtsnormen im Rahmen eines oder mehrerer spezieller Institute.

Die Verfasserin setzt sich mit den Vorschlägen und Klassifizierungen von Kodifikationen auseinander, welche von anderen Wissenschaftlern in der Vergangenheit vorgeschlagen wurden und unterzieht diese einer kritischen Analyse.

In ihrer Schlussbetrachtung zu den in der Literatur präsentierten Systematisierungsansätzen schlägt die Autorin eine eigene Klassifizierung von Kodifikationen in der Zivilgesetzgebung vor. Sie plädiert dafür, zivile Kodifikationsakte nach folgenden Merkmalen zu unterscheiden:

1. nach der Tiefe und dem Umfang des umfassten materiell-rechtlichen Stoffs, der in entsprechender Weise geändert oder aufs Neue eingeführt wird, was zu einer Unterteilung in allgemeine, interdisziplinäre, disziplinäre und spezielle Kodifikationen führt;

2. nach dem Charakter des Umbaus und der Verallgemeinerung des materiell-rechtlichen Stoffs, was zu einer Unterteilung in minimale und maximale Kodifikationen führt;

3. nach dem Umfang des zu kodifizierenden Rechtsstoffs, was zu einer Unterteilung in partielle, volle und allgemeine Kodifikationen führt.

Als denkbare Formen möglicher Kodifikationsakte werden benannt:

- das Gesetzbuch (Kodex)*
- die Gesetzessammlung*
- das Gesetz*
- die Satzung und
die Verordnung.*

Класифікація кодифікацій як форми систематизації цивільного законодавства

Блажівська Оксана Євгенівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

інтелектуальної власності Київського

національного університету імені Тараса Шевченка,

суддя Господарського суду міста Києва

Кодифікаційна діяльність широко використовується в державах, що належать до сім'ї континентального права, та історично пов'язана з римською традицією видання кодифікаційних нормативно-правових актів.

Вітчизняне законодавство, в тому числі цивільне, подібно до законодавства іноземних держав, не було прикладом чіткої та стрункої системи кодифікаційних актів. Розрізнені акти приймалися у різноманітні історичні періоди залежно від конкретних суспільно-політичних умов, а також як реакція держави на нові види суспільних відносин, що потребували нормативного регулювання.

Так, за майже тисячолітню історію цивільні відносини на українських землях регулювались цілою низкою кодифікаційних актів, починаючи з Руської Правди, Литовських Статутів та завершуючи Цивільним кодексом Української РСР (1963 р.) та Основами цивільного законодавства Союзу РСР (1991 р.)

Проте, з'ясування сутності кодифікаційної діяльності у сфері цивільного законодавства, проведеної багатьма поколіннями наших попередників, видається неможливим без проведення всебічної класифікації кодифікацій як форми систематизації цивільного законодавства, тобто розподілу

цього явища на класи, види, групи тощо за спільними ознаками та властивостями¹. Тим більше, що наявні на сьогодні наукові дослідження у цій сфері стосуються виключно питань загальнотеоретичної класифікації кодифікаційної діяльності.

Зокрема, до питань класифікації кодифікації у своїх наукових працях звертались П. Б. Євграфов, О. О. Ушаков, А. О. Соловйов, В. К. Грищук, Є. В. Погорелов, Є. А. Гетьман, І. В. Борщевський, О. Я. Рогач, Т. М. Рахманіна та ін.

Зважаючи на вищевикладене, ще раз узагальнимо існуючі підходи щодо класифікації кодифікації як форми систематизації законодавства, але, в даному випадку, спробуємо зробити це із врахуванням особливостей кодифікації цивільного законодавства, що мала місце в історичній ретроспективі на

¹ Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «Школа», 2008. – С. 399.

землях, що входять до складу сучасної незалежної України.

Традиційно в юридичній літературі здійснюється поділ кодифікації на:

- а) загальну;
- б) міжгалузеву (комплексну);
- в) галузеву;
- г) спеціальну (внутрішньогалузеву)².

Вважаємо, що критерієм такого поділу можна визначити глибину та обсяг охоплення нормативно-правового матеріалу, який відповідно змінюється та знову вводитьься.

Під загальною кодифікацією розуміють прийняття низки кодифікаційних актів у всіх основних галузях законодавства, в

² Борщевський І. В. Теоретичні засади систематизації законодавства / І. В. Борщевський // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С. 22; Пархоменко Н. М. Кодифікація законодавства: теоретико-історичні аспекти / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 3. – С. 11; Рогач О. Я. Поняття теоретичних основ та форм систематизації законодавства / О. Я. Рогач // Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2001. – Вип. 9. – С. 21; Сологуб Н. М. Кодифікація і її місце в системі законодавства суб'єктів Російської Федерації / Н. М. Сологуб // Право і політика. – 2008. – № 6. – С. 1350.

результаті чого має бути створена об'єднана, внутрішньо узгоджена система актів за зразком «кодексу кодексів». При цьому така кодифікація може різнитися залежно від ступеня глибини та обсягу правової регламентації:

а) регламентація усієї сукупності суспільних відносин у визначеній сфері (наскільки це взагалі можливо і вимагається);

б) регламентація загальних рамкових питань;

в) регламентація окремих напрямків або сегментів певної сфери суспільних відносин³.

Загальна кодифікація була достатньо широко поширена в минулому. Зокрема, до її прикладів можна віднести Литовські Статути, Руську Правду, Соборне Уложення тощо.

Міжгалузева кодифікація передбачає об'єднання нормативно-правових приписів за принципом регулювання конкретно визначеної

значної за обсягом сфери суспільних відносин, наприклад, державне управління. Метою такого виду кодифікації є врегулювання стабільних, взаємопов'язаних, але різнорідних суспільних відносин.

Досліджуючи питання кодифікації, Т. М. Рахманіна зауважила на таких умовах проведення міжгалузевої кодифікації:

а) наявність достатньо великої сфери соціального життя, що включає різнорідні суспільні відносини;

б) визначена цілеспрямованість правового регулювання зазначених відносин, що пов'язана з новим вирішенням якого-небудь важливого завдання;

в) необхідність одночасного, єдиного регулювання всієї сукупності різноманітних сторін цієї сфери соціального життя;

³ Соловьёв А. А. Систематизация законодательства о спорте (российский и зарубежный опыт): дис. ... доктор. юрид. наук: 12.00.01 / А. А. Соловьёв. – М., 2011. – С. 70.

г) необхідність у більш повному та чіткому врегулюванні цієї сфери суспільних відносин⁴.

Проте, слід наголосити, що під час здійснення міжгалузевої кодифікації необхідно враховувати з однієї сторони питання, пов'язані із забезпеченням юридичної цілісності законодавства, оскільки можуть виникати ситуації, пов'язані з його неодноразовим дублюванням, а з іншої – запобігання розмиттю меж галузей права у випадку недостатньо обґрунтованих пропозицій щодо створення комплексних кодифікаційних актів⁵.

Під галузевою кодифікацією розуміють такий вид кодифікації, що охоплює норми тієї чи іншої чітко визначеної галузі права. В результаті цього виду кодифікації були створені Галицький цивільний кодекс, Загальне цивільне уложення Австрійської імперії, Цивільні кодекси УРСР тощо. Характерно, що

⁴ Рахманина Т. Н. Актуальные проблемы комплексной кодификации / Т. Н. Рахманина // Проблемы совершенствования Советского законодательства: труды. – 1983. – Вып. 25. – С. 12–13.

⁵ Там само. – С. 13.

широке використання галузевої кодифікації у XIX-XX століттях обумовило завершення процесу становлення Романо-германської правової системи⁶.

Як зазначалося вище, ще одним видом кодифікації є спеціальна кодифікація, зміст якої полягає в об'єднанні правових норм у межах одного чи декількох інститутів⁷. Результатом такої кодифікації виступають закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Кожному з зазначених видів кодифікації відповідає певний вид кодифікаційних актів. А саме, – це загальні, міжгалузеві, галузеві та спеціальні кодифікаційні акти. На необхідності виділення міжгалузевих та галузевих видів кодифікаційних актів вказував ще П. Б. Євграфов. Зокрема, до перших він відносив нормативні акти, що містять приписи, які належать до різних галузей права, а другі об'єднують однорідні за юридичною

⁶ Чухвичев Д. В. Законодательная техника: [учебное пособие] / Д. В. Чухвичев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2008. – С. 25.

⁷ Там само. – С. 227.

природою нормативні приписи, що закріплюють принципи, цілі, правовий режим певних галузей права⁸. С. В. Поленіна та М. В. Сільченко навіть запропонували певні критерії розмежування міжгалузевих та галузевих кодифікаційних актів. В цьому контексті вони звертали увагу на кількісні та якісні параметри іншогогалузевих приписів⁹. При цьому С. В. Поленіна та М. В. Сільченко категорично заперечували можливість суто механічного підходу до такого розмежування. Разом з тим вони стверджували, що для того, аби визначити чи належить конкретний нормативно-правовий акт до міжгалузевих чи галузевих, необхідно з'ясувати, яка кількість його статей регламентується різними галузями законодавства. Якщо більшість статей можна визначити як, так звані, «іншогогалузеві», то цей

акт є міжгалузевим. З приводу якісних критеріїв розмежування міжгалузевих та галузевих кодифікаційних актів, С. В. Поленіна та М. В. Сільченко зазначали, що на відміну від галузей права, галузі законодавства завжди містять деяку кількість нормативних приписів, які не належать безпосередньо до кола регламентованих суспільних відносин, а лише характеризують місце цього акту в системі нормативних актів цієї чи інших галузей законодавства. В свою чергу, зазначені нормативні приписи не повинні будь-яким чином впливати на типологічну характеристику кодифікаційного акту, який досліджується, що зумовлює віднесення його до міжгалузевих чи галузевих кодифікаційних актів. При цьому, наявність у нормативно-правовому акті подібних норм свідчить про те, що ми маємо справу з актом, який

---

⁸ Евграфов П. Б. Законодательные акты СССР и их роль в укреплении социалистической законности / П. Б. Евграфов. – К. : УМК ВО, 1989. – С. 52–53.

⁹ Поленина С. В. Научные основы типологии нормативно-правовых актов в СССР / Поленина С. В., Сильченко Н. В. – М. : Наука, 1987. – С. 99.

виконує роль активного центру відповідної галузі законодавства¹⁰.

В свою чергу, загальний кодифікаційний акт можна охарактеризувати як нормативно-правовий акт, який містить увесь комплекс чинних нормативних приписів, які регламентують усі види однорідних суспільних відносин. Натомість, спеціальний кодифікаційний акт об'єднує, як правило, нормативні приписи одного інституту законодавства.

Ще один підхід до класифікації кодифікаційної діяльності запропонували у своїх працях О. О. Ушаков та М. А. Щербаков. У своїх працях вчені обґрунтували необхідність поділу кодифікації на мінімальну і максимальну¹¹. На їх думку, мінімальна кодифікація є фактично інкорпорацією законодавства, оскільки під час її здійснення відбувається лише зовнішня обробка

законодавчого матеріалу. До основних переваг мінімальної кодифікації вчені віднесли те, що після такої обробки законодавство набуває більш досконалої та доступної для користування форми¹².

Максимальна кодифікація полягає в створенні систематизованих законодавчих збірників, під час формування яких законодавцю доступний широкий простір для продукування нових як за формою, так і за змістом норм. Відрізняє зазначений вид кодифікації від інших те, що в результаті максимальної кодифікації створюється відповідний законодавчий акт, який зберігає тісний зв'язок із попереднім законодавством, проте одночасно й змінює його. На думку О. О. Ушакова саме результатом максимальної кодифікації є кодекс¹³.

¹⁰ Там само. – С. 102.

¹¹ Ушаков А. А. Методологические основы советского правотворчества / А. А. Ушаков, Н. А. Щербаков // Межвузовский сборник трудов Перм. гос. ун-та им. А. М. Горького. – Пермь, 1980. – С. 22.

¹² Ушаков А. А. Методологические основы и законодательный метод в советском правотворчестве / А. А. Ушаков // Учёные зап. Перм. гос. ун-та им. А. М. Горького. Юридические науки. – Пермь, 1966. – Вып. 147. – С. 155.

¹³ Там само. – С. 160.

Окрім цього, О. О. Ушаков виділяє формальну та неофіційну кодифікації. Перша з них реалізується законодавчими органами влади з приводу офіційного упорядкування законодавства, а друга – здійснюється приватними особами, різними відомствами та установами. В результаті неофіційної кодифікації створюються хронологічні збірники законів, які можуть використовуватись науковцями та практичними працівниками. Такі збірники носять інформаційний та довідковий характер, а тому не є джерелами права¹⁴.

Проте, на нашу думку, запропонований О. О. Ушаковим поділ кодифікації на формальну та неофіційну протирічить її сутності, оскільки, як відомо, однією з характерних ознак кодифікації є те, що вона може здійснюватись виключно компетентними державними органами¹⁵.

¹⁴ Там само. – С. 118.

¹⁵ Пархоменко Н. М. Кодифікація законодавства України: історія, стан та перспективи /

Поділ кодифікації на часткову та повну запропонував у своїх працях Д. А. Керімов. Зокрема, вчений писав, що в результаті часткової кодифікації кодифікується лише окрема частина нормативних актів. В свою чергу, повна кодифікація передбачає переробку усього масиву діючого законодавства. В рамках часткової кодифікації Д. А. Керімов виділив галузеву кодифікацію, коли переробці й узагальненню піддаються нормативні акти з певної конкретно визначеної галузі права, та комплексну кодифікацію, під час якої кодифікації піддаються нормативні акти, які належать до декількох різних галузей права, але предметом їх регулювання є одна й та ж сама сфера суспільних відносин¹⁶.

Н. М. Пархоменко // Проблеми вдосконалення та кодифікації законодавства України на сучасному етапі: Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (Київ, 11 квітня 2012 р.). – К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. – С. 13–14.

¹⁶ Москвин С. С. Законодательная техника / С. С. Москвин, А. С. Пиголкин ; под. ред. Д. А. Керимова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1965. – С. 126–127.

Достатньо оригінальним видається підхід щодо класифікації кодифікації законодавства, запропонований французьким науковцем Стефаном Гі. На його думку, види кодифікації залежать від способів її здійснення. В цьому контексті, вчений виділяв реформаторську, адміністративну (на основі постійного права) кодифікації та зведення законів¹⁷.

В рамках реформаторської кодифікації усі зібрані законодавчі тексти з певної галузі законодавства об'єднуються в єдиний правовий документ. Робиться це з метою «трактування предмета дослідження в єдиному тексті та поновлення у зв'язку з цим змісту права»¹⁸.

Адміністративна кодифікація – це офіційне зібрання існуючих нормативних текстів стосовно одного й того ж самого предмета, що здійснюється уповноваженим на те органом державної влади¹⁹. Проте,

на наш погляд, цей вид кодифікації носить штучний характер, оскільки не узгоджується з головними сутнісними ознаками кодифікації як форми систематизації законодавства.

Звід законів як спосіб кодифікації має на меті об'єднати в єдиному правовому документі всі законодавчі акти, що існують у державі. В результаті переглядаються раніше прийняті правові норми, деякі з них скасовуються, але в будь-якому випадку їх зміст залишається незмінним.

Характеризуючи зазначений спосіб кодифікації, Стефан Гі писав: «Мова йде про оформлення законів в їх упорядкованій версії або для доведення до відома, або ж надання зведеним текстам повноправної юридичної сили, оскільки вони замінюють собою всі колишні законодавчі прошарки»²⁰.

Комплексно до класифікації кодифікаційної діяльності у своїх працях підійшов В. К. Гришук.

¹⁷ Гі Стефан. Нариси з законопроекткування / Стефан Гі. – Оттава: Центр правової реформи і законопроектних робіт, 1999. – С. 297.

¹⁸ Там само. – С. 297.

¹⁹ Там само. – С. 303.

²⁰ Там само. – С. 310.

Зокрема, вчений писав, що «а) залежно від сфери дії кодифікаційного акта кодифікація буває: загальносоюзна, республіканська, відомча, місцева; б) за предметом кодифікації: галузева, внутрішньогалузева або спеціальна, комплексна; в) за обсягом кодифікаційного нормативного матеріалу: часткова, повна, генеральна; г) за ступенем та характером опрацювання законодавства: кодифікація в широкому розумінні та кодифікація у вузькому розумінні; д) за формою кодифікаційного акта: конституція, Основи, кодекс, звід законів, закон, збірник, регламент, правила, статут, положення»²¹.

Форму кодифікованого акта в якості одного з критеріїв поділу кодифікації на види запропонував також А. О. Соловйов. За цим критерієм усі результати кодифікації вчений поділив на власне

кодифіковані акти: кодекси, звід законів та звід муніципальних постанов, та квазікодифіковані акти. Проте, сутність останніх у своїй роботі автор не розкрив²².

Окрім цього А. О. Соловйов запропонував поділити кодифікацію на власне кодифікацію, декодифікацію та рекодифікацію. Власне кодифікація, в свою чергу, поділяється залежно від глибини та обсягу нормативного матеріалу, який підлягає переробці, на конвенційно (умовно) повну кодифікацію, яка передбачає максимально досяжне охоплення та інтеграційну переробку нормативно-правового матеріалу, та часткову (партикулярну) кодифікацію нормативно-правового матеріалу, яка закінчується прийняттям кодексу (групи кодифікованих актів), які регламентують один чи декілька сегментів більш широкої предметної

²¹ Грищук В. К. История кодификации законодательства развитого социализма (на материалах Украинской ССР): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 22.00.01 / В. К. Грищук. – К., 1985. – С. 12.

²² Соловьёв А. А. Систематизация законодательства о спорте (российский и зарубежный опыт): дис. ... доктор. юрид. наук: 12.00.01 / А. А. Соловьёв. – М., 2011. – С. 73.

області регулювання – області суспільних відносин²³.

Ще одним критерієм, запропонованим А. О. Соловйовим є тривалість кодифікації. За цим критерієм вчений виділяє кодифікацію як разову акцію – прийняття кодексу (групи кодексів) та кодифікацію як процес.²⁴

Декодифікація, на думку А. О. Соловйова, є процесом протилежним власне кодифікації, в результаті якого кодекс скасовується або визнається таким, що втратив чинність²⁵.

Характеризуючи рекодифікацію, вчений пропонує розуміти під нею повну або часткову переробку нормативно-правового матеріалу, що завершується прийняттям нового кодексу (декількох кодифікованих актів) чи суттєву зміну кодексу (групи кодифікованих актів), що майже рівнозначно прийняттю нового кодексу (декількох нових

кодифікованих актів на заміну раніше чинних)²⁶.

Проте, на нашу думку, виділення А. О. Соловйовим таких додаткових видів кодифікації як декодифікація й рекодифікація є не виправданим та носить штучний характер, оскільки скасування деяких юридичних норм, так само як повна чи часткова їх переробка, безпосередньо входять до обсягу поняття «кодифікація».

Більш значимим з позицій можливості практичного застосування, на нашу думку, є запропонований А. О. Соловйовим поділ кодифікації за її суб'єктами. Згідно з цим критерієм вчений виділив: а) міжнародну кодифікацію (міжнародну глобальну та міжнародну регіональну); б) державну кодифікацію; в) муніципальну кодифікацію²⁷.

Таким чином, здійснений нами аналіз існуючих наукових досліджень щодо кодифікації законодавства надає можливість

---

²³ Там само. – С. 70.

²⁴ Там само. – С. 70.

²⁵ Там само. – С. 70.

---

²⁶ Там само. – С. 71.

²⁷ Там само. – С. 72-73.

запропонувати таку класифікацію кодифікації цивільного законодавства:

I. За глибиною та обсягом охоплення нормативно-правового матеріалу, який відповідно змінюється та знову вводитьься:

- а) загальна; б) міжгалузева;
- в) галузева; г) спеціальна.

II. За характером переробки та узагальнення нормативно-правового матеріалу:

- а) мінімальна;
- б) максимальна.

III. За обсягом кодифікаційного нормативного матеріалу: а). часткова; б) повна; в) генеральна.

IV. За формою кодифікаційного акта: а) кодекс; б) звід законів; в) закон; г) правила; г) статут; д) положення.

Окрім цього, слід наголосити, що запропонована нами класифікація кодифікації цивільного законодавства може бути успішно використана для вирішення низки важливих практичних завдань, а саме: упорядкування термінології кодифікації цивільного законодавства; об'єднання усіх кодифікаційних нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання цивільних правовідносин в споріднені групи, що, в свою чергу, створить передумови для систематизованого вивчення зазначених нормативно-правових актів; дослідження структури та повноти окремих видів цивільних кодифікаційних актів з метою визначення їх особливостей та характерних рис.